

NETİCETÜ'L-FİKRIYYE FÎ TEDBİRİ VİLÂDETİ'L-BİKRIYYE ADLI ESERDE GEÇEN BİTKİ ADLARININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Analysis of the Plant Names in the Work titled Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbiri Vilâdeti'l-Bikriyye in terms of Vocabulary

Samet ÜNALDI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, Türkiye. sametunaldi66@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
07.11.2024

Kabul/Accepted
25.12.2024

Sayfa/ Page
80-95

Öz

Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyıl sonunda yönetim açısından gerilemeye başlamış, ancak edebiyat, kültür sanat, bilim vb. alanlarda XVII ve XVIII. yüzyıllarda da örnek şahsiyetler yetişmiş ve oldukça değerli eserler verilmiştir. Dönemin tıbbiyesi de siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden etkilenmiş buna karşılık pek çok önemli ilim adamı yetişmiştir. Söz konusu dönemde yetişen en önemli ilim adamlarından biri de Gevrekzâde Hasan Efendi'dir. Gevrekzâde, önce orduda askerî görev üstlenmiş sonra da sarayda "Başhekim" rütbesiyle görev yapmıştır. Pek çok eser kaleme alan Hasan Efendi'nin en önemli yapıtı, hiç şüphesiz *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbiri Vilâdeti'l-Bikriyye*'dir. Türk tıp tarihinde kadın ve çocuk hastalıkları ile ilgili en önemli ikinci eser olma özelliği gösteren *Netîcetü'l-Fikriyye*'de hastalıkların tedavisinde kullanılan bitkilerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu çalışmada *Netîcetü'l-Fikriyye*'de geçen bitki adları ele alınmış, Arapça, Farsça, Türkçe, Latince, Rumca, Fransızca ve Yunancadan geçen bitki isimleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Köken ve aldığı ek bakımından farklılık gösteren isim gövdeleri de çalışmada tespit edilmiştir. Bu çalışmada Şaziye Dinçer Bahadır'ın yayıma hazırladığı ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından basılan *Netîcetü'l-Fikriyye Çocuk Sağlığı ve Gelişimi* adlı eserden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Çalışma, Osmanlı dönemindeki bitki adlarının ortaya çıkarılması noktasında alana katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gevrekzâde Hasan Efendi, *Netîcetü'l-Fikriyye Fî Tedbiri Vilâdeti'l-Bikriyye*

Abstract

The period of decline of the great Ottoman Empire did not stop in the XVIIIth century, on the contrary, it made further progress. One of the most important scholars of this period was Gevrekzâde Hasan Efendi. Gevrekzâde assumed the rank of "Chief Physician" first in the army and then in the palace. Hasan Efendi's best known work is *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbiri Vilâdeti'l-Bikriyye*. In *Netîcetü'l-Fikriyye*, which is the second most important work on women's and children's diseases in the history of Turkish medicine, it is seen that the plants used in the treatment of diseases have an important place. In this study, the plant names in *Netîcetü'l-Fikriyye* are analysed and the plant names from Arabic, Persian, Turkish, Latin, Greek, French and Greek are listed alphabetically. The noun stems differing in terms of origin and suffixes were also identified in the study. In this study, Assoc. Prof. Dr. Şaziye Dinçer BAHADIR's *Netîcetü'l-Fikriyye Çocuk Sağlığı ve Gelişimi*, which was prepared for publication and published by the Presidency of the Manuscript Society of Turkey, was used to a great extent. The study will contribute to linguistics in terms of revealing the plant names in the Ottoman period.

Keywords: Gevrekzâde Hasan Efendi, *Netîcetü'l-Fikriyye Fî Tedbiri Vilâdeti'l-Bikriyye*

Atıf/Citation: Ünalı, S. (2024). *Netîcetü'l-Fikriyye Fî Tedbiri Vilâdeti'l-Bikriyye* adlı eserde geçen bitki adlarının söz varlığı açısından incelenmesi. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(12), 80-95.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemi XVII. yüzyılda başlamış XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Bu dönemde Devletin hem ekonomik hem de siyasi gücü büyük ölçüde sarsılmıştır. Bu sarsılışı tıp alanında da görmek mümkündür. Tıbbi bilgide bu yıllarda yenilikten ziyade tekrar görülür. Batıdaki gelişmelere ilgi zayıftır, humoral tıp tam anlamıyla egemendir. Fakat yine de XVIII. yüzyılda birçok değerli hekim yetişmiştir. Bunlardan biri de Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'dir. Doğum tarihi bilinmeyen Gevrekzâde'nin 1794 yılında yazmış olduğu *Dürre-i Mensûriyye fî Tercümeti'l-Mansûriyye* adlı eserinin ön sözünde 69 yaşında olduğunu söylemesinden 1727'de İstanbul'da doğduğu tahmin edilir (DM, 1b). Eserlerinin bazı nüshalarında babasının adı Abdullah şeklinde geçse de bu, Hasan b. Abdullah adlı başka bir tabiple karıştırılması neticesinde ortaya çıkmıştır, aldığı bir icazetnâmeden baba adının Ahmed olduğu öğrenilmiştir (Uslu, 1997, s. 316).

Gevrekzâde, medrese tahsiline devam ederken tıp ilmiyle de ilgilenmiş, eline geçen parayla bu alanda geniş bir kütüphane sahibi olmuştur (Bayat, 2016, s. 311). Aynı zamanda Süleymaniye Tıp Medresesi'nde başhekimlik görevi de yapmıştır (Bahadır, 2019, s. 17). Bunların yanında 1769-1770 yılları arasında Rusya savaşında orduda başhekimlik görevi verilmiştir (DM, 1b). Savaş sonrasında I. Abdülhamid döneminde hekimbaşı olmuştur. I. Abdülhamid'in ölümünden sonra tahta oturan III. Selim tarafından, beş ay sonra görevinden azledilip Halep mevleviyeti verilmiştir (Uslu, 1997, s. 317). Gevrekzâde, bir süre sonra Halep'ten İstanbul'a dönmüş 1799'da Edirne Mollası olmuştur, sonra Mekke-i Mükerrreme payesine yükselmiştir. 1801'de İstanbul'da vefat etmiştir (Süreyya, 1996, s. 623).

Gevrekzâde'nin *Netîcetü'l-Fikriyye*'nin yanında *Durretü'l-Mensûriyye fî Tercümeti'l-Mansûriyye*, *Mürşidü'l-Libâ fî Tercümeti Spagorya*, *Zübdetü'l-Kühhâliyye fî Teşrihi'l-Basariyye*, *Micennetü't-Tâ'ûn ve'l-Vebâ*, *Risâle-i Tıbbiyye*, *Risâle-i Nikris*, *Düstûru'l-'Amel fî Tedbîri's-Sıhha ve'l-İlel*, *Risâle fî Marazı'l-İskorbüt* ve *Risâletü'l-Mûsikıyye Mine'd-Devâi'r-Rûhâniyye* olmak üzere telif ve tercüme başka tıp eserleri de mevcuttur.

Kaynaklarda Gevrekzâde ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Adıvar, Gevrekzâde'yi önemli bir kişi olarak görmez ve *Netîcetü'l-Fikriyye*'yi ukalaca bulur. Ona göre kendisinden önceki doğu kitaplarından derlediği eserde o zamanlar moda olduğu üzere Avrupa'nın XVI. ve XVII. yüzyıl hekimlerinin adlarının yalan yanlış serpiştirildiğini söyler (Adıvar, 1991, s. 211). Şehsuvaroğlu da Gevrekzâde'nin Türk-Rus savaşı döneminde orduda hekimbaşı iken dizanteri hastalığı için uygun tedavi uygulayamadığını ileri sürer; ancak yine de Gevrekzâde'nin eserini dikkate değer bir eser olarak görür (Şehsuvaroğlu, 1984, s. 121). Ünver ise, bu görüşleri aksine onun değerli bir hekim olduğunu, Arapçayı çok iyi bildiğini ve tecrübelerine ait şahsî gözlem ve düşüncelerini eserlerine yansıttığını dile getirir (Ünver, 1983, s. 27-28).

Gevrekzade hakkında Kaynaklardaki bu ihtilafın, Osmanlı Bilim Tarihi'ni yorumlamadaki farklı anlayışların bir neticesi olduğu söylenebilir. Adıvar ve Şehsuvaroğlu'nun bilim tarihi yorumları, daha çok ilerlemecidir. Onlar tıbbi gelişmeyi tanı ve tedavi üzerinde kaydedilen ilerleme olarak görürler. Osmanlı Tıp Tarihi'nde böylesi "ilerlemeler" görmedikleri için daha sert eleştiride bulunurlar. Süheyl Ünver ve Osman Şevki Uludağ gibi isimler ise Osmanlı'yı medeniyet olarak görmeye onu kültürel, sosyal boyutları ile tanımaya meyyaldirler. Dolayısıyla Osmanlı tıbbına karşı daha anlayışlı bir tutum içerisindeyler (Şehsuvaroğlu, 1984). Ünver ve Uludağ, Osmanlı tıbbını yalnız Batı tıbbıyla karşılaştırarak anlamaya çalışmazlar. Pek tabii bu tutum Gevrekzâde Hasan'a yaklaşımları konusunda da böyledir.

Bu çalışmada Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin yazdığı *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye* adlı eserdeki bitki adları üzerinde durulmuştur. Eser, Türk tıp tarihinde kadın ve çocuk

hastalıklarıyla ilgili yazılmış ikinci önemli eser olduğu için tercih edilmiştir. Bahadır (2016b, s, 185) çok yönlü bir Osmanlı âlimi olan Gevrekzâde'nin söz konusu eseri hakkında gerek tıp tarihiyle ilgili kitaplarda gerekse yayınlanan makalelerde benzer bilgilerin tekrar edildiğini, oysa eserin okunduğunda verilen bilgilerin eksik ve kimi zaman da yanlış olduğunu belirtir.

Bahadır tarafından doktora tezi olarak hazırlanan söz konusu eser, yeniden düzenlenerek Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Çalışmada inceleme bölümü ele alınmamış, sadece bu bölümün sonunda yer alan imla ve ses bilgisi ile ilgili bilgi verilmiştir. Giriş, metin ve dizin olmak üzere üç bölümden oluşan çalışmanın metin bölümünde, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar koleksiyonundaki 7092 numaralı nüsha esas alınmıştır. Dizin bölümünde fihrist, derkenarlar ve metnin iç kapağı hariç metinde geçen tüm sözcüklerin alfabetik olarak sıralaması yapılmıştır.

Bahadır söz konusu çalışmanın önemini ve amacını şu şekilde dile getirir. “18. yüzyıla ait olan bu eser, tıp literatüründe müstakil olarak kadın ve çocuk hastalıkları üzerine yazılan ikinci önemli eser olması dolayısıyla oldukça önemlidir. Ayrıca yazıldığı dönemin dil özelliklerini yansıtmaya da eserin değerini arttırmaktadır. Bu doğrultuda bu eserin incelenmesiyle 18. yüzyıl Türkçesinin tıp ilmini ve tıp terimlerini ifade edebilme kapasitesi tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu çalışma, daha sonra yapılacak olan çalışmalara terminoloji bakımından katkı sağlayacaktır” (2019, s. 15).

Geleneksel Osmanlı hekimliğinin son temsilcilerinden Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin Netîcetü'l-Fikriyye'yi yazarken eski Yunan tıbbı, geleneksel İslam tıbbı ve halk tıbbından faydalandığı görülür. Metinde zaman zaman Yunan hekimlerin görüşlerine ve uygulamalarına da yer verilir. Bunun yanında açıklanan konular ilgili ayet ve hadislerle desteklenir. Özellikle çocuğa isim verme, çocuk terbiyesi, akika kurbanı ve nazar bahsinde ayet ve hadislerle yer verilmiştir. Gevrekzâde'nin bu temeller üzerinde kurduğu eserinde kendi gözlem ve görüşlerinden de istifade ettiği görülür (Bahadır, 2019, s. 27).

Eser giriş, arkasından iki bölüm ve sonuç kısmından bölümlerinden oluşur. Her iki bölüm de kendi içinde on altı başlığa ve sonuç bölümü ise dört alt başlığa ayrılır. Girişte bekâret konusu işlenir; rahmin şekli, kızlık zarının durumu, cinsel ilişkiyle oluşan yara ve tedavisi anlatılır.

Eserin birinci bölümünde doğum öncesi dönem; ele alınır: Ana rahminde ceninin oluşumu, cenine ruh üflenmesi ve ceninin oluşumu anlatılır. Bu konuyla ilgili şeri hükümlere ve astroloji ilmiyle uğraşanların hükümlerine yer verilir. Ceninin oluşum sürecinin nasıl ve ne kadar sürede tamamlanacağı anlatılır. Ayrıca ceninin oluşum süresi astroloji ilmiyle uğraşanlara göre de değerlendirilir. Hamilelik belirtileri, doğacak çocuğun cinsiyetinin belirtileri, aş erme ve ceninin oluşumunun maddesi beyanında, kadın ve erkeğin menileri ele alınır. Ceninin dişi ya da erkek olmasının, cüsselerinin büyük, boylarının uzun ve kısa oluşunun nedenleri, hamilelik sürecinde yapılması gerekenler, düşük sebepleri ve uygulanacak tedbirler ele alınır.

İkinci bölümde, doğum esnası ve sonrası ele alınır: Doğumun kolay ve zor olması, doğum sonrasında soy tabir edilen plasentanın durumu ele alınmış. Doğum sonrası uygulanacak tedbirler örneğin göbek bağının kesilmesi, bebeğin tuzlanması ve yıkanması gibi konular anlatılmıştır. Çocuk doğduktan sonra uygulanacak dinî ve şer'î hükümlere (kız-erkek ayırımına gidilmemesi, güzel isim verme, akika kurbanı kesme vb.) yer verilmiştir. Çocuğa süt verecek kişide aranan özellikler, çocuğa nasıl ne zaman süt verileceği üzerinde durulmuştur. Çocuğun uykusu, uyuyacağı mekânın özelliklerinin yanı sıra ve müzik konusu ele alınmış, Udun icadı, mezheplere göre müzik, on iki makam- on iki burç, yirmi dört şube- yirmi dört saat, kırk sekiz terkip - kırk sekiz hafta ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Müzik makamlarının çocuk üzerindeki etkisi, kişiye uygun müzik makamları, müziğin icat edilişi hakkında bilgi verilmiş, Çocuğun süttan kesilmesi ve yiyeceklere alıştırılması, yürümesi, konuşması gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Son bölümde ise; çocuk hastalıkları ile çocuğun büyüme dönemleri açıklanmış, Çocuğun sağlığının korunması, nazar konusu ve nazara karşı tedbirleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayet ve hadisler yer verilir. Bağırsaklarda yer alan kurtlar, çiçek ve kızamık hastalıkları ile bu konuda uygulanacak tedbirler ele alınır (Bahadır, 2016b, s. 189-190).

Eser dil yönünden değerlendirildiğinde ise Arapça ve Farsçanın etkili olduğunun terim, terkip ve sözcüklerin sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Çok yönlü bir Osmanlı âlimi olan Gevrekzâde, farklı alanlarda bilgi sahibi olduğu gibi farklı dillere de nüfuz edebilmiştir. Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Eserin dili konusunda dikkat çeken bir husus, teorik konu anlatımının olduğu bölümlerde dil, Arapça ve Farsça terkiplerle ağırlaşırken uygulamaya yönelik bölümlerde ise daha sade bir dil kullanılmıştır (Bahadır, 2016a, s. 47).

Gevrekzâde'nin özellikle hastalıkların tedavisinde birçok bitkiden faydalandığı görülür. İnsan sağlığı üzerinde birçok olumlu etkiye sahip bitkiler geçmişten günümüze kadar hem geleneksel hem de ilmi tıpta kullanılmıştır. Erdemir'e göre (2007, s. 12) 19. yüzyıla kadar tedavinin tek yönteminin, bitkiler ve bunlardan hazırlanan galenik preparatlar olduğunu, bu yüzyılın başlarında bitki kimyasının önem kazandığını, bitkilerden saf maddeler izole edilmeye başlandığını belirtmiştir. Ancak günümüzde bitkilerin, etken madde kaynağı ve yarı sentez ürünlerinin başlangıç madde kaynağı olarak önemlerini sürdürdüklerini söylemiştir. Bağışıklık sistemini koruyan, vücudu zinde tutan ve manevi rahatlamayı sağlayan bitkiler, dünden bugüne doğal ilaç olarak görülmüştür.

Tıpta şifa amaçlı kullanılan bitkilerin XVIII. yüzyıl Osmanlı tıbbının en önemli eserlerinden Netîcetü'l-Fikriyye'de sağlıklı yaşam tarzının bir parçası olduğu görülür. Eserde bitki isimlerinin terminolojik varlığı genel olarak Arapça, Farsça ve Türkçe şeklindedir. Arapça ve Farsçanın etkisinin iyiden iyiye kendini hissettirdiği böylesi bir dönemde, Türkçe bitki adlarına da yer verilmesi eserin dikkat çekici yönüdür. Böylelikle hekimbaşı Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından kaleme alınan, Arapçanın ağırlığının hissedildiği eserde, aslında devrin eserlerine kıyasla Türkçenin de göz ardı edilmediği görülmektedir.

Çalışmada Dinçer Bahadır'ın yayıma hazırladığı ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayımlanan Netîcetü'l-Fikriyye Çocuk Sağlığı ve Gelişimi adlı eserde geçen bitki adları tespit edilmiş ve bitki adlarından oluşan bir sözlük hazırlanmıştır. Söz konusu bitki adları transkripsiyonlu bir şekilde alfabetik olarak sıralanmış ve açıklamalarına yer verilmiştir. Adların karşısında kelimenin hangi dilden geldiğini gösteren köken bilgisi de yer almıştır. Ayrıca bitki adlarının metinde geçtiği yeri gösteren bazı sayfa ve satır bilgisini veren örnekler de sunulmuştur.

Eserde geçen bitki adlarının anlam karşılığı ve kökeni tespit edilirken çeşitli sözlüklerden faydalanılmıştır. Bu sözlüklerin başında Hadiye Tuncer tarafından hazırlanmış Tarım Bakanlığı yayınlarından çıkan *Yabani Bitkiler Sözlüğü* gelir. Eser, Hayatizade Mustafa Feyzi Efendi'ye ait el yazması *Haza Fihristi Risale-i Feyziye fî Lûgat-ı Müfredât-ı Tıbbiye* adlı eserin çevirisidir. Sözlükte her bitkinin Arapça, Farsça, Türkçe, Rumca, Süryanice, Frenkçe, İspanyolca ve Latince karşılığı verilmiş olup âdeta bir bitki sistematigi oluşturulmuştur. Yazar tarafından araştırmacılara kolaylık sağlaması için bazı sözcüklere resimler de eklenmiştir. Sözlük bu yönüyle de çalışmaya büyük katkı sağlamıştır (Tuncer, 1974). Çalışmada bitki adlarının tespitinde kullanılan diğer bir sözlük de Kahire'de basılmış Armenag Bedevian tarafından hazırlanan *Bedeviyân Lugatı* olarak bilinen sözlüktür. Bu sözlükte de bitki adlarının birçok dildeki karşılığına ve ayrıca bitkilerin resimlerine de yer verilmiştir (Bedivan, 1936). Bunların yanında İlhan Ayverdi tarafından hazırlanan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ve Devellioğlu'nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ı* Arapça ve Farsça kökenli bitki adlarının tespitinde kolaylık sağlamıştır (Ayverdi, 2005). Ayrıca Türkçe kökenli bitki adlarının tespitinde de

Yaşar Çağbayır tarafından hazırlanan *Ötüken Türkçe Sözlük* faydalı olmuştur, söz konusu sözlük Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığını yansıtması bakımından hacimli bir sözlüktür (Çağbayır, 2007).

Bu çalışmada, birçok bitki adı mevcuttur, tespit edilen bitki adlarının yanında tek tek kaynak bilgisi verilmemiştir. Zira bitki adlarının yanında sürekli benzer kaynak adlarının tekrarının çalışmanın düzenini bozacağı düşünülmüştür.

A

‘**acemü’l-zebîb** (Ar.) Kuru üzüm. 52a/7z

acı bakla (acı + Ar. bakla) İki çenekliler sınıfının baklagiller familyasından, çok kuvvetli kökü derinlere kadar inen, salkım ve başak şeklinde mavi, sarı, beyaz renkli çiçekler açan, taşıdığı alkoloitler sebebiyle idrar söktürücü, kurt düşürücü ve kan temizleyici hassalara sahip, bir veya çok yıllık otsu bitki (Lupinus). 33a/13

ades (Ar.) Mercimek. 137a/6, 137b/13, 138a/1, 141b/14

adhîr (Ar.) Mekke ayrığı 5a/6

afş (Ar.) Mazı meşesi (mazı meşesi kozalağının kabuğu). 5a/5

afsentîn (Yun.) Pelin otu (Artemisia ansinthum). 118a/8, 129a/7

ağaç kavumu Akdeniz kıyılarında yetişen limon ağacı cinsinden bir ağacın limondan büyük, pütürlü, kalın kabuklu, çiğ olarak yenmeyip reçeli yapılan, pasta ve şekercilikte kullanılan meyvesi. (Citrus medica). 21b/4, 31b/21

akākıyā (Yun.) Akasya ağacı. 49b/4, 140a/7

ak günlük Ardıç ağacından elde edilen ve tütsü olarak yakılan bir nevi sakız, ardıç zamkı, ardıç reçinesi.

akṭî (Ar.) Mürver bitkisi. 51a/14

anīsūn (Ar. < Yun.) Anason, maydanozgiller familyasından bir yıllık otsu bitki (Pimpinella anisum). 50a/13, 51a/12, 64a/9, 112a/4

anzerūt (Ar.) Sıcak ülkelerde yetişen bodur bir ağaç ve bu ağacın yara tedavisinde kullanılan reçinesi (Astragalus sarcocolla). 4b/21, 65b/21, 141b/3

arṭanišā (Ar.) Buhur-ı meryem kökü; tavşankulağı, siklamen. 131a/2

ās (Ar.) Mersin ağacı ve bundan elde edilen yemiş (Myrtica communis). 49b/18

aşma Belirli bir tür üzüm veren bitki. 20b/2, 20b/4, 21b/2

aşpūr (Ar.) Yalancı safran. 127a/7

atanāsiyā (Yun.) Sulu ve tatlı bir bitki. 129a/87

ayrık Ayrık otu (Cynodon dactylon). 129a/12

B

bābūnec (Far.) Papatya (Matricaria chamomilla). 57b/2, 63a/23

bâdem (< Farsça bādām) Badem (*Amygdalus communis*). 137a/7, 58a/19, 58b/17

bağla (Ar.) İri taneleri kabuksuz olarak veya fasulye gibi yeşil kabuğu ile pişirilip yenen bitki (*Vicia faba*). 125a/16, 142b/7

bağlatü'l-ğamkâ (Ar.) Semizotu (*Portulaca oleraceae*). 129a/15

bânūnec (Far.) Papatya. bk. 51a/13

başal (Ar.) Soğan (*Allium cepa*). 129a/14

bellūt (Ar.) Meşe ağacı, meşe ağacı meyvası, palamut (*Quercus*). 52a/7

benefşe (Far.) Menekşe (*Viola tricolor*). 40a/18, 58a/22, 139a/22

benefşec bk. 58b/17, 57b/1, 63a/23

berg (Far.) Yaprak. 97b/7, 115b/4

beyan bk. Meyan. 109b/1, 109a/19

bezr (Ar.) Çiçek ve sebze tanesi. 51a/12, 57b/2, 59a/2

bezr-i bağlatü'l-ğamkâ (Ar.) Semiz otu çiçeği. 129a/14

bezr-i lisānū'l-ğamel (Ar.) Sinirotu çiçeği. 48b/8

birincāsef (Far.) Pelin, misk otu, ayvadana, civan perçemi. 57b/1, 64a/11, 64a/19

bîş (Far.) Bildircin otu denilen, Çin'de yetişir zehirli bir ot. 34b/3

bögrülce Börülce, fasulyeye benzer bir bitki (*Vigna sinensis*). 33a/11, 125a/16

buğday Buğday (*Triticum*), (buğday tenli). 101a/12, 38b/10

buğulāt (Ar.) Sebzeler, otlar, yeşillikler. 137a/9

burğ (Far.) Burçak, fiğ. 63b/16, 64a/18

C

cev(i)z (Ar. cevz) Ceviz. 60a/3

cevz-i bevvē (Ar.) Hindistan cevizi. 21a/20, 49a/22, 51a/18

cevzū's-serv (Ar. cevz + Far. serv) Servi kozalağı. 52a/6

cūlnār (Far.) Yabani nar ağacı (*Punica granatum*). 50a/15, 52a/7, 52a/9

cūnd-i bīdester (Far.) Kunduz taşığı otu ve kökü (*Ferula elaeochytris*). 57a/15, 59a/5, 59b/2

Ç

çalapa Kırmızı renkte çiçekler açan bir sarmaşıktır, bitkinin yumru kökleri temizlenip kurutulduktan sonra toz hâline getirilerek kullanılır (*Exogonium purga*). 128a/8, 128b/1

çintiyānā (< Lat. *Gentiana*) Centiyane, yılan otu, dağ evelği olarak da bilinir. 129a/12

çiçek(g) 1. Çiçek hastalığı. 2. Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü. 5a/22, 2b/22, 35a/2

çögen Çöven, kökü ve dalları, suyu sabun katılmış gibi köpürten, kir temizleyici bir bitki, sabun otu (*Saponaria officinalis*). 142b/7

D

dār-ı fülful (Far. dār + Ar. fülful) Tarçın tohumu da denilen karabibere benzer uzun taneli baharat, uzun biber ağacının ham meyveleri. 57a/15

dārçin (Far.) Tarçın. 56b/9, 56b/10, 56b/15

dem-i ahaveyn (Ar.) İki kardeşkanı ağacı. 3b/18, 52a/3

dıbku'l-bellüt (Ar.) Palamut posası. 118b/9

dıbku'l-bunduğu'l-berrī (Ar. dıbq + bunduq + Ar. berrī) Yaban fıncığı posası. 118a/3

E

emlec (Ar. < Far.) Tropik bir ağaç ve bu ağacın kayısı büyüklüğünde, sert, yeşilimtrak sarı, çok ekşi, kekremsi meyvesi, amlac otu (*Embllica officinalis*). 5b/2, 5b/10

emrūd (Far.) Armut. 37b/18, 38b/15

enberbāris (Yun.) Diken üzümü. 138b/23

enfiyye (Ar.) Buruna çekilen çürütülmüş ve içine bazı kokulu maddeler katılmış tütün tozu, burun otu. aşırdıcı 61b/4

eşmār (Ar.) Meyveler, semereler. 45a/11

ezhār (Ar.) Çiçekler. 51b/1

F

fākihe (Ar.) Yemiş, meyva. 37b/19

fakqāh (Ar.) Her otun ve ağacın çiçeği. 5a/6

fāşirā (Far.) Ak asma (*Clematis vitalba*). 64a/22

fatrāsāliyūn (Yun.) Taşlık kerevizi, yabani kereviz (*Petroselinum oreoselinum*). 64a/10

fevākīh (Ar.) Meyveler, yemişler. 38b/14

filiskūn (< Yun. pheleskouni) Yarpuz denen bitki, pülüskün (*Mentha pulegium*). 64a/8, 64a/12, 64b/5,

fūl (Ar.) Bakla. 41a/6

fūcil (Ar.) Turp (*Raphanus sativus*) (kara turp). 129a/5

fūlful (Ar.) Biber, kara biber (*Pipernigrum*). 20a/9, 57a/15

G

gār (Ar.) Defne ağacı (*Laurus nobilis*). 63a/3

gül (Far.) Gül bitkisi ve bu bitkinin çeşitli türleri bulunan güzel kokulu çiçeği (Rosa). 97b/7, 115b/4, 140b/2

H

habb (Ar.) Tane, tohum, çekirdek. (kabak çekirdeği) 127a/6, 118a/4, 37b/14

habb-ı haşîseti'l-bârîs (Ar.) Diken üzümü çekirdeği. 118a/4, 118b/4, 118b/17

habbü'l-bân (Ar.) Sorkun ağacı tohumu. 142b/5, 143a/4

habbü'l-gâr (Ar.) Defne tanesi. 63a/3

habbü'l-ğar (Ar.) Kabak çekirdeği. 123b/18

hamîre-i zehrü'l-hüh (Ar.) Mayalandırılmış şeftali çiçeği. 128a/19, 128a/22

hanzal (Ar.) Ebucehil karpuzu da denilen, portakal büyüklüğündeki meyvası, çok acı ve iç sürdürücü olan bir bitki (Citrullus colocynthis). 64b/2, 130b/15, 131a/15

harbak (Ar.) Zambakgillerden beyaz ve siyah renklerde iki nevi bulunan bir bitki; çöpleme (Helleborus orientalis). 57a/15, 64b/3

haşlûbân (Ar.) Biberiye (Rosmarinus officinalis). 129a/19

haşâyîş (Ar.) Kuru otlar. 131b/18, 131b/16

haşhâş (Ar.) Gelincikgillerden, kapsüllerinden afyon elde edilen, tohumlarından yağ çıkarılan bir yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (Papaver somniferum). 104b/12, 104b/19, 140b/8

haşîşe (Ar.) Ot. 137a/5

haşîsetü'l-bârîs (Ar.) Diken üzümü, kadıntuzluğu otu (Berberis vulgaris). 118b/4

hatmî (Ar.) Ebegümebine benzeyen, ondan daha büyük bir çiçek olup kök ve çiçekleri hekimlikte kullanılan bitki (Althaca officinalis). 58a/23, 58b/5

havlân (Ar.) Çehri, ufak boncuk şeklinde meyveleri olan ve boya yapmakta kullanılan yabani ağaç (Rhamnus). (hind çehrisi). 140a/6

helîlec (Far.) Helile otu, tohumları müshil olarak kullanılan bir bitki (Terminelia). 48b/14

heyyu fâriqûn (Rum.) Kılıç otu, yara otu, koyunkıran (Hypericum). 118b/16, 118a/22, 118b/3

hiltî (Ar.) Şeytantsi, çadıruşağı otu (Ferula assafoetida). 5b/5, 5b/8, 59a/9

hinnâ (< Ar. hinnâ) Beyaz çiçekli, keskin kokulu, dikenli bir ağaç ve bu ağacın kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz madde. 140a/15, 140a/16

hınça (Ar.) Buğday. 49b/17

hısrım (Ar.) Üzüm kuruğu. 136b/19

hıyâr (Far.) Kabakgillerden bir bitki türü, salatalık (Cucumis sativus). 112a/3

hıyârşenbe (Far.) Hint hıyarı (Cassia fistula). 37b/4

hıyârşenber (Far.) Hint hıyarı (Cassia fistula). 139a/19

hîrî (Far.) Şebboy çiçeği, sığırgözü adı verilen bitki (Cheiranthus cheiri). 58b/17, 64a/20

ḥorasānī (Ar.) Bileşikgiller familyasından olup, kokusu anasona benzeyen bağırsak parazitlerine karşı halk hekimliğinde kullanılan bir tür bitki (*Artemisia cina*). 129a/14, 131a/6

ḥubbāzī (Ar.) Ebegümece (*Malva sylvestris*). 58a/23

ḥubūbāt (Ar.) Taneler, tohumlar; buğday, arpa, çavdar gibi taneli bitkiler, tahıllar. 38b/14

ḥulbe (Ar.) Çemen otu, boy tohumu. (*Trigonella foenum-graecum*). 51a/13, 57b/2, 59a/2

ḥummuş (Ar.) Nohut. 21b/19

ḥurf (Ar.) Tere otu (*Lepidium sativum*). 129a/7

ḥurmā (Far.) Hurma ağacının yemişi (*Phoenix dactylifera*). 72a/14

I

ıccāş (Ar.) Erik (*Prunus domestica*). 139b/1

ılğın Ilgın ağacı ve yemişi (*Tamarix*). 141a/22

‘inebu’s-ş-ş-ıleb (Ar.) Tilki üzümü, it üzümü (*Paris incompleta*). 109a/3

‘ırķū’s-sūs (Ar.) Meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*). 109a/23

ıtrilāl (Ar.) Kuzgun ayağı, hilal otu. 64a/8

İ

igde İğdegillerden, kokulu, sarı çiçekleri olan, çalı biçiminde bir ağaç (*Elaeagnus*). 37b/17

ıklilū’l-cebel (Ar.) Biberiye, kuş dili otu (*Rosmarinus officinalis*). 51a/13

ıncir (< Far. encir) İncir ağacının meyvesi (*Ficus carica*). 137b/13

ıšķurdiyūn (Yun.) Yaban sarımsağı (*Allium Sativum*). 129a/11

eşnān (Ar.) Çöven otu (*Salicornia herbacea*). 128a/21

K

ķabak Kabak. (*Cucurbita pepo*). 137a/9, 123b/19

kādī (Ar.) Tavşan otu (*Heracleum platytaenium*). 137a/4

ķak Elma, armut ve kayısı gibi meyvelerin kurusu. 37b/18

ķalbū’l-ḥūḥ (Ar.) Şeftali çekirdeği. 130b/15, 142a/6

ķamış Buğdaygillerden, sulak yerlerde yetişen, çeşitli türleri olan, içi boş, yüzü boğumlu bitki (*Phragmites australis*). 143a/12, 142b/4

ķantariyūn (Yun.) Mavi peygamber çiçeği, eşekkulağı, kantaron (*Erythraea centaurium*). 63a/23, 129a/8

ķar (I) (Ar.) Kabak (*Cucurbita pepo*). 127a/6

ķaranfil (< Ar. ķaranful) Karanfil (*Dianthus caryophyllus*). 4b/22, 5b/9, 50a/16

- kaşab** (Ar.) Kamış. 143a/4
- kaşmı** (Ar.) Kadı ağacı, şeytanboku otu ve bundan elde edilen zamk (Ferula assafoetida). 57a/17
- kaṭūnā** (< Ar. kaṭūnā³) Karnıyarık, pire otu (Plantago psyllium). 140b/11
- kaṭvun** Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (Cucumis melo). 142b/6
- kebābe** (Ar.) Baharattan kara biberi andırır tane, kuyruklu biber (Piper cubeba). 5b/5, 5b/8
- keder** (Ar.) Tavşan otu. (Heracleum platytaenium). 137a/5
- kelḥ** (Ar.) Çadruşağı otu (Gum ammoniac). 118a/7, 119a/7
- kendir** Kenevir, kendir (Cannabis sativa). 141b/3
- kerefs** (Ar.) Kereviz (Apium graveolens). 33a/11, 137b/19
- kestāne** (< Yun. kastanoi) Kestane ağacının meyvesi (Castanea sativa). 48b/17
- kişnic** (Far. kişnīc) Bu bitkinin kurutulmuş meyvesi veya tohumu (Coriandrum sativum). 51a/18
- kettān** (Ar.) Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş taç yapraklı, lifleri dokumacılıkta kullanılan bir bitki (Linum usitatissimum). 65b/16
- kişṣā³ü'l-ḥimār** (Ar.) Eşek hıyarı, acı hıyar, karga düleği (Ecballium elaterium). 64b/2
- kimyon** (Ar. kemmūn) Kimyon, meyveleri baharat olarak kullanılan otsu bir bitki (Cuminum cyminum). 50a/13, 65b/21
- kīren** (< Yun. krano) Kızılcık (Cornus mascula). 33a/12
- ḳūnīzā³** (Yun.) Bir bitki. 118b/17
- ḳurālīnā** (Yun.) Bir bitki. 129a/11
- ḳurd baġrı** Zeytingillerden küçük çalı ve ağaçlara verilen ad (Ligustrum vulgare). 5a/22
- ḳuṣṭ** (Ar.) Kıst otu, kurtlu ot ve bu otun kökünden elde edilen ilaç (Costus arabicus). 66b/4, 142b/5, 143a/5
- ḳuzıḳulaġı** Karabuğdaygillerden, nemli yerlerde yetişen, yaprakları salata olarak kullanılan, çiçekleri iki evcikli ve kırmızımtırak bir bitki, ekşikulak (Rumex acetosella). 37b/13
- kūndūs** (Ar.) Aksırık otu, kunduz otu, çöven otu (Gypsophila struthium). 59a/20
- kūrrāṣ** (Ar.) Pırasa (Allium Porrum). 129a/14
- kūzbere** (Ar.) Asmacık (Coriandrum sativum). 51a/6

L

- levz** (Ar.) Badem (Prunus dulcis). 56b/14, 57a/22
- leylāk** (Ar.) Leylak (Syringa vulgaris). 5a/22
- liġūṣṭīḳūn** (Yun.) Horoz gözü otu. 64a/9
- limon** (< Far. limūn) Limon (Citrus limonum). 31b/22
- lisānū'l-ḥamel** (Ar.) Sinirotu (Plantago major). 48b/8, 49b/7

lūbiyā (Ar.) Fasulye (*Phaseolus vulgaris*). 59a/1

lūbān (Ar.) Günlük, kendir (*Liquidambar orientalis*). 49b/10, 104b/20

lūffān (Ar.) Ekşi nar (*Punica granatum*). 38b/16

lūkk (Ar.) Lak ağacı ve bu ağaçtan çıkarılan zamk. 137b/14

M

ma' denoz (< Yun. makedonesi) Maydanoz (*Petroselinum crispum*). 33a/11

maḥmūde (Ar.) Bingöz otu, sakmunya (*Convolvulus scammonia*). 5b/9

māmīšā (Far.) Kırmızı çiçekli kırlangıç otu (*Glaucium corniculatum*). 140a/7

marul (< Yun. marouli) Marul. 104b/18

mecū' kān (Ar.) Beyaz bir kök şeklinde, tadı acımtırak, kökleri fazla ve dalları yer üstüne döşeli, yaprakları yuvarlak ve damarlı olan, kişniş gibi yemişleri bulunan salkım salkım bir ot. 128a/8

mercimek (< Far. merdumek) Mercimek. 134a/20

mersin (< Yun. myrsine) Yapraklarını kışın dökmeyen güzel kokulu bir ağaç (*Myrtus communis*). 40b/3

merzencūş (Ar.) Mercanköşk, sıçankulağı otu (*Origanum marjorana*). 64a/7

mevīzec (Far.) Yaban üzümü. 64b/2

misket elması (Fr. misket + elma + sı) Güzel kokulu bir cins elma. 21b/6

müdaḥrec (Ar.) Loğusa otu (*Aristolochia Clematitis*). 63a/8, 63a/22, 63b/15

N

na' na' (Ar.) Nane (*Mentha piperita*). 118a/8 118b/22

nār (Far.) Nar ağacı ve meyvesi (*Punica granatum*). 37b/17, 65b/17

nārenc (Far.) Turunç, portakal (*Citrus aurantium*). 20b/10, 57a/2

nārdīn (Far.) Sünbül-i rumi denilen bir çiçek; maydanozgillerden, çayırlarda yetişen ve hayvanlara yem olarak verilen, başakçıkları tek çiçekli küçük bir bitki (*Eryngium campestre*). 106b/6

nebāt (Ar.) Topraktan biten, çıkan her türlü şey, bitki.

nebātāt (Ar.) Bitkiler. 64b/6

nercis (Ar. < Far. nergis) Nergis (*Narcissus*). 129a/12

nevvāü't-temr (Ar.) Hurma çekirdeği. 58a/8, 58a/5

nihāl (Far.) Fidan. 68b/10

nīlüfer (Far.) Nilüfergillerden, yaprakları yuvarlak ve geniş, çiçekleri beyaz, sarı, mavi, pembe renkte, durgun sularda veya havuzlarda yetişen bir su bitkisi (*Nymphaea*). 40a/18, 136b/11

noḥūd (Far.) Nohut (*Cicer arietinum*). 142b/5

P

pamuk (< Far. panbuḳ) Pamuk (*Gossypium*). 22b/22

R

rām (Far.) Dikenli çalı, yabani akdiken (*Rhamnus cathartica*). 4b/22

rāvend (Far.) Karabuğdaygillerden büyük yapraklı, kökü ilaç yapımında kullanılan, çok yıllık bir bitki (*Rheum officinale*). 49a/12

rāvendī (Far.) Karabuğdaygillerden büyük yapraklı, kökü ilaç yapımında kullanılan, çok yıllık bir bitki (*Rheum officinale*). 131a/8

rāziyāne (Far.) Rezene bitkisi (*Feoniculum vulgare*). 64a/9, 137b/15

rāziyānec (Far.) Rezene bitkisi (*Feoniculum vulgare*). 137b/19, 51a/12, 138a/2

re'sü'l-'icl (Ar.) Bir bitki. 118b/8

reyḥānī (Ar.) Fesleğen (*Ocimum basilicum*). 5a/18

rummān (Ar.) Nar ağacı ve meyvesi (*Punica granatum*). 52a/6

S

sābinā (Lat.) Kara ardıç (*Juniperus sabina*). 64a/8, 64a/11, 64a/22

şabr (Ar.) Sokatra adasında çıkan, zambakgiller familyasından, tropikal bölgelerde yetişen,

küçüklü büyüklü birçok türü bulunan, özellikle sarı sabır denen türü tıpta kullanılan bir bitki (*Aloe*). 140a/7, 141b/2

şafṛā(^{?)} (Ar.) Karaciğerin salgıladığı yeşil sarı renkte acı sıvı, öd; eski tıpta beden yapısının teşkil ettiği kabul edilen dört unsurdan biri. 19b/9, 41a/16

şafşāf (Ar.) Söğüt ağacı (*Salix*). 118a/6, 118a/6, 118b/15

şandal (Ar.) Sandal ağacı, çeşitli türleri olan bir ağaç (*Santalum album*). 141a/21

şandaleyn (Ar.) Sandal ağacı. 49b/4

şarımsak Zambakgillerden, keskin kokulu bir bitki (*Allium sativum*). 22b/14

şa' ter (Ar.) Güveyi otu (*Origanum vulgare*- *Thymus longicaulis*). 66b/4

sāzecz-i hindī (Far. sāzecz + Ar. hindī) Bir bitki ya da baharat. 66b/3

sefercel (Ar.) Ayva (*Cydonia vulgaris*). 20b/3, 40a/17, 118a/8

selīḥe (Ar.) Burçak (*Lathyrus Sativus*). 64b/4

selīme (Ar.) Diş otu. 49a/4, 50a/15

semen (Far.) Yasemin. 27b/14

semiz ot Semizotugillerden, etli ve mayhoş yaprakları sebze olarak yenilen otsu bir bitki (*Portulaca oleracea*). 37b/14, 107a/8, 137a/9

serḥas (Ar.) Eğrelti otu (*Polypodium vulgare*). 130a/11

sezāb (Ar.) Sedef otu (*Ruta graveolens*). 64b/8

simsim (Ar.) Susam (*Sesamum indicum*). 33a/13

sināmeki (Ar.) Baklagillerden, sıcak bölgelerde yetişen, yaprağı müşil olarak kullanılan, sarı çiçekli, otsu veya ağaçsı bitki (*Cassia*). 49a/12

sīr-i ḥıṣt (Far.) Kaya sarımsağı, genç yaprakları sarımsak yerine kullanılan bir tür yaban sarımsağı (*Allium ampeloprasum*). 37b/4

sumāk (< Ar. summāk) Antep fıstığıgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, kabuğu hekimlikte, yaprakları dericilikte kullanılan bir ağaç ve bu ağacın meyvesi (*Rhus coriaria*). 37b/14, 66b/4, 140a/2

sūsen (Ar.) Susamgillerden, sıcak bölgelerde yetişen küçük bir bitki; halk arasında ak olanına zambak, gök olanına menekşe kökü de denilir (*Sesamum indicum*). 57a/23, 57a/22, 143a/5

Ş

şahdāne (Far.) Kenevir tohumu. 104b/20

şa'ru'l-gūl (Ar.) Baldırıkara otu (*Adiantum*). 118a/7, 118b/16

şeceretü'l-bunduḳ (Ar. şecer + bunduḳ) Fındık ağacı. 129b/11

şeceretü'l-übhel (Ar.) Ardıç ağacı. 129b/11

şevketü'l-mübāreke (Ar.) Kardusantu, bir çeşit bitki. 129a/8

şibbet (Ar.) Tarak otu (*Dispacus*). 58b/5

T

ṭarı Darı, buğday, bazı yerlerde mısır da denir. 134b/7, 141b/5

ṭebāşir (Far.) Bambu şekeri, hint kamışı şekeri (*Bambusa arundinaceae*).

temr-i hindī (Ar.) Baklagillerden, sıcak iklimlerde yetişen bir ağaç ve bu ağacın meyvesi (*Tamarix indica*). 139a/22

terk (Ar.) Kabuklu meyve (mazı meşesi). 5a/5

tīn (Ar.) İncir (*Ficus carica*). 137b/17

toḥ(u)m (< Far. tuḥm) Tohum. 15a/20, 125b/11

ṭormentilā (Lat.) Beşparmak otu. 48a/19, 48b/18, 49a/3

tuffāḥ (Ar.) Elma (*Pirus malus*). 118b/23

ṭurunc (Far.) Turunç (*Citrus avrantium*). 31b/22

türmüs (Ar.) Acı bakla (*Lupinus Albus*). 33a/13

U

‘**ūd** (Ar.) Hindistan’da yetişen öd ağacı ve bunun kökü. 40b/2, 40b/3

‘**unnāb** (Ar.) Hünnap, kızıl iğde. (Zizyphus jujuba). 136b/11

‘**urūķū’ş-şufr** (Ar.) Kırlangıç otu (Chelidonium majus). 65b/21

uštūhūdūs (Yun.) Karabaşotu (Stachys lavendula stachys). 51a/14

Ü

übhel (Ar.) Ardıç yemişi. 59a/11

ütrüc (Ar.) Ağaç kavunu (Citrus medica). 48b/14

üzüm Üzüm (Vitis). 111b/14, 111b/15

V

varaķ (Ar.) Yaprak. 62b/17

varaķū’l-‘ar‘ar (Ar.) Dağ servisi yaprağı. 63b/15

varaķū’l-ās (Ar.) Mersin ağacı yaprağı. 50a/14, 67a/18, 68a/4

varaķū’l-gār (Ar.) Defne yaprağı. 63a/3

varaķ-ı haşısetū’l-bārīs (Ar.) Diken üzümü yaprağı. 118b/17

varaķū’l-hubbāzī (Ar.) Ebegümeci yaprağı. 63a/21

varaķū’s-serv (Ar. varaķ + Far. serv) Selvi ağacı yaprağı.

verd (Ar.) Gül (Rosa). 5a/11, 142a/12

verdiye (Ar.) Bir bitki. 21b/6

Z

za‘ferān (Ar.) Safran (Crocus sativus). 5a/17, 56b/11, 56b/14

zebīb (Ar.) Kuru üzüm (Vitis vinifera). 137b/14

zehr (Ar.) Çiçek. 136a/3, 118a/5, 118b/3

zehrū’l-hūh (Ar.) Şeftali çiçeği. 128a/8, 129a/8

zencebīl (Ar.) Zencefil (Zingiber officinale). 5b/9

zerāvend (Far.) İlaçlarda kullanılan bir cins bitki, loğusa otu (Aristolochia). 56b/22, 64a/21

zeytūn (Ar.) Zeytin (Olea europaea). 109b/12, 109b/11

zurunbāde (Far.) Yabani zencefil. 129a/12

zür‘a (Ar.) Tohum, ekin. 73b/16, 73b/18

Sonuç

Bu çalışmada Türk tıp tarihinde müstakil olarak çocuk ve kadın hastalıklarıyla alakalı yazılan en önemli ikinci önemli eser olan *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vilâdeti'l-Bikriyye*'de geçen bitki adları ortaya konmuştur. XVIII. yüzyılda kaleme alınan bu eser, devrinin dil özelliklerini yansıtması bakımından da önemlidir.

Çalışmada, Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızcadan ve Yunancadan toplam 239 bitki adı tespit edilmiştir. Tespit edilen bitki adları alfabetik olarak dizilmiş, olup köken bilgilerine de yer verilmiştir. Netîcetü'l-Fikriyye'deki bitki adlarından 147'si Arapça, 46'sı Farsça, 18'i Türkçe, 16'sı Yunanca, 3'ü Latince, 1'i Rumcadır. Ayrıca Türkçe + Arapça 1, Arapça + Farsça 2, Farsça + Arapça 2, Arapça + Türkçe 2, Fransızca + Türkçe 1, olmak üzere isim kökeni ve aldığı ek bakımından dil farklılığı gösteren bitki ismi tespit edilmiştir.

Eserin kaleme alındığı yüzyıl düşünüldüğünde ortaya çıkan tablo şaşırtıcı değildir. Ancak Arapçanın bilim dili olarak kullanıldığı bir dönemde Türkçe bitki adlarına da yer verilmiş olması dil kullanımı açısından dikkate değerdir.

Gevrekzâde'nin Galenosçu tıp, geleneksel İslam tıbbı ve halk tıbbından faydalanarak kaleme aldığı eserde bitki adlarının önemli bir yer tuttuğu görülür. Bu, bize tamamlayıcı tıp çalışmalarında günümüzde kullanım alanlarının giderek arttığı bitkilerin XVIII. yüzyılda da önemli bir kullanım alanı olduğunu gösterir.

Anadolu toprağı bitki çeşitliliği açısından zengindir. Bazıları endemik olan bu bitkilerin geçmişte de kimi yabancılar tarafından toplandığı, bunlardan ilaçlar yapıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun iklim çeşitliliğinin yarattığı bu zengin bitki örtüsü, coğrafya açısından olduğu gibi dil bilimi açısından da önemlidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde dilimizin misalli bir bitki bilimi sözlüğü hazırlanmasına ihtiyaç vardır. Böylesi bir sözlük herhangi bir okurdan, bitki bilimi uzmanına, edebiyat tarihçisinden, roman yazarına pek çok insanın ihtiyacını karşılayabilir. Söz konusu sözlüğü hazırlamak bir etimolojik sözlük hazırlamak kadar zordur. Zaman isteyen, özellikle birikim gerektiren bir uğraştır. Bunun için önce eski eserlerin ciddiyetle taranarak bitkilerle ilgili söz varlığının ortaya konulması gerekmektedir. Bu durumda daha geniş bir lügat için gerekli malzemeler derlenmiş olacaktır. Sözlüğün misalli olması kelimelerin anlamlarına, kullanımlarına, değişimlerine daha iyi nüfuz etmeyi sağlayacaktır. Çalışmamızın bu anlamda alana mütevazı bir katkı sunması beklenmektedir.

Kaynakça

- Adıvar, A. (1991). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Remzi Kitabevi.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı lugatı misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Neşriyat.
- Bahadır, Ş. (2016a). 18. yüzyıla ait bir tıp metninde terminoloji. *Diyalektolog Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (13). 37-49. <http://dx.doi.org/10.22464/diyalektolog.109>
- Bahadır, Ş. D. (2016b). 18. yüzyılda yazılmış bir tıp metni: “netîcetü'l-fikriyye fî tedbîri velâdeti'l-bikriyye. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 185-194.
- Bahadır, Ş. D. (2019). *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi, netîcetü'l-fikriyye çocuk sağlığı ve gelişimi*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp tarihi*. Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

- Bedevisian, A. K. (1936). *Illustrated polyglottic dictionary of plant names*. (Resimli çok dilli bitki adları sözlüğü) Argus and Papazian Presses.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. Ötüken Neşriyat.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Erdemir, A. D. (2007). *Şifalı bitkiler doğal ilaçlarla geleneksel tedaviler*. Alfa Yayınları.
- Gevrekzâde Hâfız Hasan, *Dürre-i mensûriyye fî tercümeti'l-mansûriyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, No 1489.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî* (N. Akbayar, Haz.). C. II. Tarih Vakfı Yayınları
- Şehsuvaroğlu, B.N. ve Demiran, A.E. ve Güreşsever, G.C. (1984). *Türk tıp tarihi*. Taş Kitapçılık-Yayıncılık.
- Tuncer, H. (1974). *Yabancı bitkiler sözlüğü I-II. Cilt*. Tarım Bakanlığı Yayınları.
- Uslu, R. (1997). Hasan Efendi Gevrekzâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 16, ss.316-317). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, S. (1983). *Tıp tarihi yıllığı II*. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Samet ÜNALDI

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.